

2022-03-04

57499
8071 H95

HUNGARO- RUTHENICA

IX

SZEGED 2021

УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКІ Й УГОРСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ НА ЗАКАРПАТТІ¹

Єлизавета Барань – Вільмош Газдаг

(Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Берегове –
Nyíregyházi Egyetem, barany. erzsebet75@gmail.com;
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II, Берегове,
gazdag.vilmos@kmf.org.ua)

Abstract

The article presents Hungarian-Ukrainian and Ukrainian-Hungarian terminological dictionaries published in the last twenty years in Ukraine and Hungary. It is emphasized that these dictionaries will be useful primarily to pupils of secondary schools, students of vocational schools, colleges, institutes and universities who study the Ukrainian language as the state language.

Keywords: Transcarpathia, students, Hungarian-Ukrainian, Ukrainian-Hungarian terminological dictionaries.

1. Вступ

Для спільнот, що перебувають у статусі нацменшин, дуже важливо зберегти для наступних поколінь рідну мову і при цьому досягти реальної двомовності (Lanstyák 1996), завдяки чому представники спільноти зможуть бути конкурентоспроможними на вітчизняному ринку праці.

Таким чином, цілі закарпатських угорців та держави України на перший погляд здаються ідентичними: обидві сторони приділяють велику увагу якомога досконалішому оволодінню державною мовою. Різниця полягає в можливих шляхах досягнення цих цілей та в баченні остаточного результату.

Адже українська держава намагається стимулювати меншини до засвоєння української мови шляхом освіти тільки українською мовою, а також зменшенням можливостей використання мов меншин. За останнє десятиріччя в Україні вийшло чимало таких нормативних ак-

тів, які значно обмежують права меншин на освіту рідною мовою (Molnár 2010: 188–190; Orosz 2010: 93–106; Séra 2010: 168). Зокрема, у статті 7 ухваленого 5 вересня 2017 р. Закону “Про освіту”,² який став черговим етапом розпочатої раніше освітньої реформи, сказано: “Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова”, а право навчатися мовами меншин забезпечується тільки в дошкільній та початковій освіті (Fedinec–Csernicskó 2017: 289). У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами, а за бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни. Очевидним є той факт, що учні, рідною мовою яких є угорська і які до цього з державною мовою стикалися лише в межах школи (Bereg-szászi–Csernicskó 2003: 41), та й то лише по кілька годин на тиждень, не зможуть безпроблемно впоратися з новими викликами освітнього процесу в такому форматі. Для них, а деколи навіть для угорських педагогів на сьогодні становить проблему і розуміння базової термінології, і вивчення її на уроках. У цьому певною мірою можуть допомогти різні термінологічні словники. Але тут одразу варто наголосити, що кількість двомовних термінологічних лексикографічних праць дуже мала. Як наслідок, є чимало таких шкільних дисциплін та професій, з яких до цього часу не маємо угорсько-українських або українсько-угорських термінологічних словників.

Стосовно термінологічної лексики загальноприйнятим є факт, що зазвичай люди знають її тією мовою (у нашому випадку переважно українською), якою засвоїли (Györke 1991), а це певною мірою може призвести до того, що в закордонних угорських говорах практично можуть зникнути цілі пласти угорської термінологічної лексики (Balázs 2003: 9).

² З текстом закону українською мовою можна ознайомитися за посиланням: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page#Text>>, а в перекладі угорською мовою за цим посиланням: <https://regio.tk.mta.hu/index.php/regio/article/view/185/pdf_160>.

2. Словники, видані в Україні

2.1. Мультидисциплінарні словники

Єдиний термінологічний словник, який можна зарахувати до цієї групи, пережив уже три видання і містить терміни з різних галузей наук. Перше видання *Українсько-угорського словника термінології* побачило світ 2008 р. в Чернівцях (УУСТА). Працю підготував колектив авторів на чолі з Л.В. Манусенко, перекладали Золтан Кулін, Ержебет Когут та Омелян Семрад. Книга містить 3500 словникових статей з таких наукових галузей: історія, географія, математика, фізика, біологія, хімія. Особливістю словника є те, що належність до певної наукової галузі позначається в словниковій статті відповідними піктограмами.

Друге видання з'явилося в 2009 р., цього разу колектив авторів очолила Н.М. Кириєнко (УУСТБ), а сам словник містив уже 6000 словникових статей із 9+1 наук. До попередніх наукових галузей додалися право, лінгвістика, інформатика. Подано також певні термінологічні вирази з різних навчальних предметів.

Третє видання вийшло під редакцією О.С. Бобкової та інших (УУСТВ), воно містило вже 7000 словникових статей із тих самих наук.

2.2. Словники, видані на Закарпатті

Ці словники були видані завдяки спільній роботі Товариства угорської культури Закарпаття (ТУКЗ) та фахівців Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II.

Перелік низки класичних двомовних термінологічних словників можна розпочати з укладеного Магдолною Чубірко *Угорсько-українського, українсько-угорського шкільного словника з біології (IBSz)*, що побачив світ 2004 р. Укладачка поділила терміни на чотири розділи: 1) Ботаніка, 2) Зоологія, 3) Біологія людини, 4) Загальна біологія. Ідея тематично групувати терміни видається непоганою, адже це може полегшити роботу школярам, однак з іншого боку деякі слова повторюються в словнику по кілька разів. Чимало тих самих термінів знаходимо, наприклад, у розділах “зоологія” та “біологія людини”. Будова словникових статей дуже проста: заголовна одиниця виділена жирним шрифтом, а її пояснення подається вже звичайним.

У 2016 р. в ужгородському видавництві “Аутдор-Шарк” вийшов укладений автором цієї публікації *Українсько-угорський словник лінгвістичних термінів (MUNySz)*, який зібрав найважливіші поняття

різних розділів мовознавства (від фонетики до стилістики). Загалом видання, у побудові якого дотримано традиційних принципів лексикографії, налічує понад 3000 словникових статей. Їх проста структура робить можливим використання словника на всіх рівнях освітнього процесу. Аби полегшити життя закарпатських угорців в офіційно-діловому спілкуванні та з метою стандартизації угорської ділової мови, колектив укладачів (Єлизавета Барань, Степан Черничко, Вільмош Газдаг, Корнелія Гіреш-Ласло, Іштван Ковтюк, Аніта Марку) підготував *Ukrán-magyar hivatali (regiszter) szótár / Українсько-угорський словник (реєстр) термінів ділової мови* (UMHSz), який побачив світ 2017 р. в ужгородському видавництві “РІК-У”. Праця містить приблизно 4000 словникових статей та багато пов’язаних з цими термінами сталих виразів і зворотів.

Поруч із традиційними термінологічними словниками маємо й чимало таких видань угорською мовою, які функціонують насамперед як лексикони, але завдяки такій побудові словникових статей, коли до заголовної одиниці вказується й її відповідник українською (а в деяких випадках також і англійською) мовою, ці видання можуть використовуватися і як термінологічні словники.

До цієї категорії видань можна зарахувати працю Тібора Іжака *Természetföldrajzi fogalmak szótára* [Лексикон термінів із природничої географії] (TFSz), видану 2004 р. в Берегові ПП “ПоліПрінт”. Книга містить 900 словникових статей, які побудовані так: жирним шрифтом виділено заголовну одиницю, у дужках подається її відповідник мовою, з якої походить сам термін, далі тлумачення поняття, а в кінці у квадратних дужках відповідники українською та англійською мовами.

Подібним є і укладений Йосипом Молнаром *Csillagászati földrajzi fogalomtár* [Лексикон термінів з астрономії та географії] (CsFF), що теж був надрукований у 2004 р. Однак будова словникових статей тут дещо інша: заголовна одиниця виділена жирним шрифтом, далі в квадратних дужках так само жирним шрифтом подається відповідник терміна українською мовою, а в кінці – пояснення цього поняття угорською мовою.

Схожий принцип має і укладений у 2010 р. Єлизаветою Барань *Короткий термінологічний словник з морфології української мови*, видано в ПП “ПоліПрінт” (КТС). Будова словникових статей така: за-

головна одиниця жирним шрифтом, у дужках подається її відповідник угорською мовою, а далі пояснення терміна українською.

2.3. Словники, видані в рамках грантової програми ім. Калмана Шовша

Нестачу термінологічних словників покликана хоча б частково подолати одна з підпрограм грантової програми ім. Калмана Шовша, яка щороку оголошується Благодійним фондом “ГЕНІУС”. У межах цієї підпрограми можна подавати заявки на отримання гранту для видання конспекту лекцій чи термінологічного словника з таких наук чи дисциплін, де не вистачає подібних видань. Усі праці, на які було виділено гранти, доступні на сайті організації: <<http://genius-ja.uz.ua/>>. Серед них зустрічаємо й двомовні (угорсько-українські, українсько-угорські) термінологічні словники.

Тут, наприклад, можна переглянути працю Юдіти Ур *Ukrán–magyar szakkifejezések szótára biológiából / Українсько-угорський термінологічний словник з біології (BSzSz)*, який завоював грантову підтримку в 2013 р. Це видання, як і згаданий вище словник М. Чубірки, також групує терміни за тематичними розділами: 1) Ботаніка, 2) Зоологія, 3) Біологія людини, 4) Прокаріоти, бактерії, гриби, 5) Загальна біологія і загальні поняття. Словникові статті складаються з трьох частин, кожна з них подається через тире: заголовна одиниця українською мовою, її відповідник угорською і, якщо такий є, відповідник латиною. Що цікаво, тут заголовні одиниці ніяк не виділені.

У 2014 р. одним із переможців грантового конкурсу став укладений Ілдікою Гребою *Magyar–ukrán és ukrán–magyar testnevelési szótár / Угорсько-український та українсько-угорський словник з фізкультури (TSz)*, у якому слова подаються за 16 тематичними розділами. Словникові статті подаються у формі двох стовпчиків, але без виділень.

У 2016 р. грант отримав *Угорсько-український словник лінгвістичних термінів*, який фактично є парою до згаданого вище *Українсько-угорського словника лінгвістичних термінів (MUNySz)*. Це видання як структурою, так і кількістю словникових статей повторює словник, виданий в “Аутдор-Шарк”.

3. Термінологічні словники, видані в Угорщині

Завдяки інтенсивній угорсько-українській науковій співпраці та тісній взаємодії між фахівцями Угорщини та Закарпаття в Угорщині за останні роки також вийшли друком кілька українсько-угорських, угорсько-українських термінологічних словників.

Це, зокрема, *Українсько-угорський, угорсько-український словник з математики* Йожефа Головача (MSz), виданий 1998 р. Ніредьгазьким педагогічним інститутом ім. Дьєрдя Бешенеї. Словник містить 10 тисяч словникових статей, і його великою перевагою є те, що тут відсутні повтори. Автор досягнув цього завдяки тому, що кожне слово подано у складі словосполучення.

У цьому контексті варто згадати й про угорсько-угорські термінологічні словники “maTer”. Редактором серії є Янош Пустой (угор. Pusztay János), а саме видання є результатом співпраці Спілки поціновувачів рідної мови, Інституту стратегії угорської мови, Міжнародного товариства угорської мови та культури, а також організації “NH-Collegium Fenno-Ugricum”. Наразі серія налічує чотири видання, а її метою є збагатити освітні заклади порівняльними термінологічними словниками, що базуються на лексиці шкільних предметів.

Першим виданням серії став *Угорсько-угорсько-український термінологічний словник з хімії для загальноосвітніх шкіл* Еміла Семрада (угор. Szemrád Emil) (KSzSz). Укладачем наступних двох книг серії – *Угорсько-угорсько-український термінологічний словник з фізики для загальноосвітніх шкіл* (FSzSz) та *Угорсько-угорсько-український термінологічний словник з математики для загальноосвітніх шкіл* (MSzSz) – є Іштван Гладонік (угор. Hladonik István). Усі три словники побудовані за одним принципом і складаються з чотирьох стовпчиків (закарпатський варіант угорської мови, українська, угорська, а також анотація). Варто відзначити, що здебільшого між термінами закарпатських угорських говірок та їх відповідниками в літературній угорській мові відмінностей немає.

Останнє на сьогодні видання серії “maTer” – це *Magyar toldalékok ukrán értelmezésekkel: A magyart idegen nyelvként tanulók számára* [Угорські афікси з українськими поясненнями: Для тих, хто вивчає угорську мову як іноземну] Крістіни Зейкань та Єви Борисової (MT). Видання також побудоване у форматі таблиць і рекомендується тим,

що вже мають певні базові знання угорської, а також знають правила пристосування та фонетичної взаємодії.

Звісно, у межах цього дослідження ми не маємо змоги описати ті праці, що перебувають на стадії реалізації. Однак сподіваємося, що серед них є такі, які незабаром побачать світ і розширять перелік угорсько-українських та українсько-угорських термінологічних словників.

СЛОВНИКИ

- KTC – Барань, Є.Б. (уклад.), *Короткий термінологічний словник: 3 морфології української мови*. Beregszász: PoliPrint Kft, 2010. (= *Rákóczi-füzetek LXXIII.*)
- УУСТа – Манусенко, Л.В. та ін. (уклад.), *Українсько-угорський словник термінології. / Magyar–ukrán szakszótár*. Чернівці: Букрек, 2008.
- УУСТб – Кириєнко, Н.М. та ін. (уклад.), *Українсько-угорський словник термінології. / Magyar–ukrán szakszótár*. Чернівці: Букрек, 2009.
- УУСТв – Бобкова, О.С. та ін. (уклад.), *Українсько-угорський словник термінології. / Magyar–ukrán szakszótár*. Чернівці: Букрек, 2018.
- BSzSz – Ur, J., *Ukrán–magyar szakkifejezések szótára biológiából. / Українсько-угорський термінологічний словник з біології*. A Soós Kálmán Jegyzettámogatási ösztöndíjprogram díjazottja, 2013. <<https://docplayer.hu/1458028-Ukran-magyar-szakkifejezések-szótára-biologiabol-slovník-z-biologiayi.html>>.
- CsFF – Molnár, J., *Csillagászati földrajzi fogalomtár: Segédanyag a földrajz szakos főiskolai hallgatók számára a címszavak ukrán megfelelőivel*. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász: PoliPrint Kft, 2004.
- FSzSz – Hladonik, I., *Fizikai szakkifejezések magyar–magyar–ukrán szótára középiskolák részére*. Budapest–Badacsonytomaj–Ungvár: ASZ-MNYKNT, 2017.
- IBSz – Csubirka, M., *Magyar–ukrán, ukrán–magyar iskolai biológiai szótár*. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2004.
- KSzSz – Szemrád, E., *Kémiai szakkifejezések magyar–magyar–ukrán szótára középiskolák részére*. Budapest–Badacsonytomaj–Ungvár: ASZ-MNYKNT, 2017.
- MSz – Holovács, J., *Ukrán–magyar, magyar–ukrán matematikai szótár*. Nyíregyháza: Besenyey György Tanárképző Főiskola, Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, 1998.
- MSzSz – Hladonik, I., *Matematikai szakkifejezések magyar–magyar–ukrán szótára középiskolák részére*. Budapest–Badacsonytomaj–Ungvár: ASZ-MNYKNT, 2017.
- MT – Zékány, K. – Boriszova, É., *Magyar toldalékok ukrán értelmezésekkel: A magyart idegen nyelvként tanulók számára*. Budapest–Badacsonytomaj–Ungvár: ASZ-MNYKNT, 2017.
- MUNySz – Gazdag, V. (szerk.), *Magyar–ukrán nyelvészeti szakszótár. / Українсько-угорський словник лінгвістичних термінів*. Ungvár: Autdor-Shark, 2016.

- TFSz – Izsák, T., *Természetföldrajzi fogalmak szótára*. Kiadja a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. Beregszász: PoliPrint Kft., 2004.
- TSz – Greba, I., *Magyar–ukrán és ukrán–magyar testnevelési szótár*. / *Угорсько-український та українсько-угорський словник з фізкультури*. A Soós Kálmán Jegyzőtámogatási ösztöndíjprogram díjazottja, 2014. <<http://genius-ja.uz.ua>>
- UMHSz – Bárány, E. – Csernicskó, I. – Gazdag, V. – Hires-László, K. – Kótyuk, I. – Márku, A., *Ukrán–magyar hivatali (regiszter) szótár*. / *Українсько-угорський словник (реєстр) термінів ділової мови*. Ungvár: Rik-U, 2017.

LITERATÚRA

- Balázs, G. 2003, Euroterminológia és a magyar nyelv. Szaknyelvi kommunikáció és nyelvstratégiai munka. *Magyar Orvosi Nyelv* III, 1. sz., 9–12.
- Beregszászi, A. – Csernicskó, I. 2003, A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In: Csernicskó, I. (szerk.), *A mi szavunk járása: Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, 34–42.
- Fedinec, Cs. – Csernicskó, I. 2017, A 2017-es ukrainai oktatási kerettörvény: A szöveg keletkezéstörténete és tartalma. *Regio: Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom* 25, 3. sz., 278–300.
- Györke, M. 1991, A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In: Györi-Nagy, S. – Kelemen, J. (szerk.), *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Budapest: Széchenyi Társaság – Pszicholingva Nyelviskola, 70–71.
- Lanstyák, I. 1996, Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: Csernicskó, I. – Váradí, T. (szerk.), *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., 11–15.
- Molnár, A. 2010, Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján. In: Fábri, I. – Kötél, E. (szerk.), *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 186–212.
- Orosz, I. 2010, A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010). In: Bocskor, A. – Dobos, S. (szerk.), *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye*. Ungvár: Poliprint, 87–137.
- Séra, M. 2010, Érvék és ellenérvék az iskolai tannyelv választásban (avagy az oktatáspolitikai változások hatása a kárpátaljai magyar közösségre irányított beszélgetések alapján). In: Fábri, I. – Kötél, E. (szerk.), *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományörzéstől a nyelvi identitásig*. Budapest: Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 161–185.